

preizkušnjah v Hitlerjevem režimu in po strašnih vojnih letih, je plemstvo dokončno prenehalo žalovati za monarhijo in je sprejelo avstrijsko republiko.

Po 1945 se je plemstvo, razen lastnikov veleposestev, ki je imelo dosti dela z njihovim upravljanjem, začelo uveljavljati na različnih intelektualnih in gospodarskih področjih, zlasti tudi v diplomaciji, kjer mu je na široko odprla vrata dolgoletni socialistični kancler dr. Bruno Kreisky. Tudi v višjih nadstropjih sedežev gospodarskih družb in bank, je plemstvo dobro zastopano. Videti je, da se plemstvo brez sledov privilegijev, morda z izjemo bližnjih sorodnikov še zdaj bogatih veleposestnikov in tovarnarjev, uspešno znajde na trgu višje kvalificiranih delovnih moči. Seveda pa ni bilo tako pri beguncih iz vzhodnoevropskih držav, ki so morali v Avstriji prijeti za vsako delo, da so lahko preživeli. Opisani so primeri ovčjega pastirja, hotelskega vratarja, natakara, itd.

V poglavju o graščakih in podjetnikih je opisano gospodarsko delovanje plemstva, okvirno kar od jožefinske dobe naprej. Seveda sta bili prvenstveni torišči gospodarski panogi kmetijstvo in gozdarstvo, nič manj pa tudi bančništvo, kjer je bilo to dejavnost treba prikrivati, ker stremljenje po dobičku tedaj še ni bilo "stanu primerno". Pozneje se je gospodarsko udejstvovanje razširilo tudi na industrijo. Velike zarezze so bile pri plemiškem gospodarstvu zemljiška odveza 1848, propad monarhije 1918 in inflacija v tridesetih letih v zvezi s svetovno gospodarsko krizo. Menim, da to poglavje ni posebno uspelo, zdi se, da avtorica na tem področju ni doma.

Zadnje poglavje, O bogastvu plemstva, obravnava fidejkomis – ustanovo, ki bi naj zagotovila gospodarsko podlago za obstoj plemiških rodovin, ki pa je postala cokla gospodarskega razvoja in je bila odpravljena 1939. Obravnavane so agrarne reforme in razlastitve v vzhodnoevropskih državah, zlasti na Čehoslovaškem in na Madžarskem, kjer je imelo avstrijsko plemstvo ogromno veleposest in premoženje. Plemstvo na območju Avstrije ni doživelo takih pretresov in tako je še zdaj osem rodovin, ki imajo v posesti nad tisoč hektarov kmetijskih zemljišč in več tisoč hektarov gozdov. Rodovina Esterhazy ima še zdaj več kot 50.000 hektarov obeh vrst zemljišč, t. j. eno osmino površine dežele Gradišćanske. Niso pa omenjene težave teh lastnikov zaradi sedanje gospodarske krize v kmetijstvu in gozdarstvu.

Zanimivo so opisane sedanje težave s simboli plemstva gradovi, graščinami in dvorci, ki jih lastniki skoraj ne morejo več vzdrževati. Država je pri subvencioniranju vzdrževalnih del zadržana, ker pač ne gre za njeno lastnino. Tako te, večinoma kulturnozgodovinsko pomembne stavbe nimajo prav svetle prihodnosti. Opisana je razlika v načinu življenja plemstva z zemljiškimi posestvi in brez njih. Na koncu je dodan pogled v prihodnost, kjer je izraženo utemeljeno upanje, da se bo plemstvu v avstrijski družbi uspelo "obdržati zgoraj".

V dodatku sta glosar najpomembnejših pojmov o aristokraciji in stenografski zapisnik 8. seje avstrijske ustavodajne skupščine z dne 3. aprila 1919, kjer so prepovedali uporabo plemiških naslovov v javnem življenju. Naposled je dodan še seznam avstrijskih grofovskih in knežjih rodovin (po Gothi), ki jih je zdaj še 247.

Menim, da je v knjigi avstrijsko plemstvo dobro predstavljeno, razen gospodarskih zadev, kjer pa so razmere od rodovine do rodovine zelo različne in je težko dati neko splošno veljavno sliko.

Jože Maček

Matjaž Klemenčič, Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in San Franciscu, Kalifornija. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1999. 509 strani.

Knjiga prinaša življenjepis Jurija Trunka, slovenskega duhovnika krške škofije, v težkih časih za koroške Slovence pred in po koroškem plebiscitu vidnega branilca narodnih pravic koroških Slovencev, ter po izselitvi v Združene države leta 1921 vplivnega, a v slovenskih raziskavah zgodovine slovenskega izseljeništvu v ZDA nekoliko zapostavljenega slovenskega izseljeniškega duhovnika in kulturnega delavca. Klemenčičeva knjiga prinaša celovito biografijo Jurija Trunka, ob njej pa poglobljeno in podrobno raziskuje poedine probleme, ki imajo širši pomen za zgodovino Slovencev v Ameriki. Zaradi tega specifičnega poudarka je ta knjiga v prvi vrsti prispevek k zgodovini slovenskega izseljeništvu v Združenih državah.

I.

Jurij Trunk je bil rojen 1. septembra 1870 slovenskim kmečkim staršem v Bačah (Faak) na Koroškem, jugovzhodno od Beljaka. Osnovno šolo je obiskoval v Ločah (Latschach) ter gimnazijo v Beljaku. Leta 1885 je vstopil v celovško semenišče, kjer je bil aktiven v klubu slovenskih bogoslovcev. Dne 19. julija 1895 je bil posvečen za duhovnika. Kot kaplan in nato kot župnik je delal v slovenskih farah krške škofije: v Vetrinju, Šmohorju v Ziljski dolini (Hermagor), Spodnjem Dravogradu, pri sv. Vidu v Kazazah v Podjuni, na Višarjah ter v Šmihelu pri Pliberku. Od septembra 1904 do konca leta 1917 je bil župnik pretežno nemške župnije sv. Križ pri Beljaku. V Beljaku je bil član slovenskega "Beljaškega omizja". Zaradi obolelih pljuč se je poleti 1896 zdravil v zdravilišču Brixen na Južnem Tirolskem, od februarja do junija 1906 pa obiskal Egipt in Palestino. To svoje potovanje po Bližnjem vzhodu je popisal v še danes zanimivi knjigi Po Jutrovem, ki je l. 1911 izšla pri Družbi sv. Mohorja v Celovcu. L. 1908 je Trunka obiskal v Beljaku Alojz Mlinar, slovenski izseljenski duhovnik v kraju Enumclaw, v državi Washington ob pacifiški obali. Po rodu je bil Korošec iz Blata pri Šmihelu nad Pliberkom. Mlinar je zbudil v Trunku zanimanje za ZDA, tako da jih je v naslednjih letih kar štirikrat obiskal ter prepotoval od Atlantika do Pacifika (prvo potovanje od aprila do julija 1909, drugo potovanje od oktobra 1909 do aprila 1910, tretje potovanje maja 1911, četrto potovanje septembra in oktobra 1911). Na teh potovanjih je videl številne ameriške znamenitosti, spoznal ameriški način življenja in se seznanil z mnogimi slovenskimi izseljenci. Svoje vtise iz Amerike je objavil v knjigi Amerika in Amerikanci, ki jo je l. 1913 izdal v Celovcu v samozaložbi. To je prvi vsestranski prikaz Amerike in ameriških Slovencev, ki je v slovenščini izšel v knjižni obliki.

Čas prve svetovne vojne in prvih let po njej je Trunk preživel v borbi za pravice koroških Slovencev. Kot slovenski duhovnik na področju Beljaka je kmalu postal žrtev nemškega preganjanja. Dne 1. marca 1916 je bil aretiran pod obtožbo, da je pošiljal tajna poročila sovražnikom na italijanski fronti. Po izpustitvi iz zapora je bil aprila 1916 premeščen za pomožnega župnika na Jezersko in 1. januarja 1917 za župnika v Borovljah. Ob razpadu Avstro-Ogrske je bil septembra 1918 izvoljen v slovenski Narodni svet za Rož ter postal njegov predsednik. Ko se je januarja 1919 slovenska vojska morala umakniti iz Koroške, so z njo šli v Ljubljano tudi člani Narodnega sveta. V Ljubljani je od slovenske vlade dobil nalogo, da odpotuje v London, in tam v slovenskem interesu sodeluje pri mirovnih pogajanjih. Po prvem neuspelem poskusu, da pride v London preko Dubrovnika in Marseilla, je Trunk maja 1920 odpotoval iz Ljubljane v Pariz kot svetovalec jugoslovanske delegacije. V Parizu je kmalu spoznal, da angleška in ameriška vlada nista bili naklonjeni zamisli slovenske Koroške. Ko je bilo vprašanje Koroške v Parizu že več ali manj izgubljeno, se je Trunk vrnil v Ljubljano ter 17. junija 1920 odpotoval v Borovlje. Tu je od ljubljanske vlade dobil poziv, da vstopi v plebiscitno komisijo. V njej je Trunk delal vse do usodnega plebiscita 10. oktobra 1920. Takoj po izgubljenem plebiscitu je 18. oktobra 1920 prosil ordinariat krške škofije za upokojitev ter odpotoval iz Borovelj v rodne Bače, od koder pa so ga avstrijske oblasti kmalu izgnale. Aprila 1921 je dobil odločbo koroške deželne vlade za upokojitev. Že v začetku 1921 je Trunk skupaj z Valentinom Podgorcem začel izdajati list Glas pravice, ki je bil po plebiscitu prvi poskus, da se na Koroškem Slovenci zopet politično organizirajo. List je izhajal do poletja 1921.

Poleti 1921 je dobil Trunk povabilo Johna C. Smoleja, po rodu iz Kranjske gore, naj se izseli v ZDA in tam prevzame kakšno prosto duhovniško mesto. Smolej je prišel v Ameriko že l. 1908 in tam delal na raznih slovenskih župnijah. Trunk se je vabilu odzval. Od 1. septembra 1921 do 1. avgusta 1924 je delal v Fuldi blizu Berwicka v Severni Dakoti. V Fuldi je bil župnik nemškimi emigrantom iz Rusije. V Fuldi je napisal spomine na svoje življenje in delo pred odhodom v Ameriko. Leta 1924 je dobil nepričakovano vabilo, da prevzame slovensko župnijo v Leadvillu v državi Colorado. V Leadvillu je ostal 22 let, od 1. avgusta 1924 do 1. septembra 1946. Župnija pa mu je omogočila le skromno preživetje. Imela je malo faranov, revnih, z nizkimi dohodki. Leto pred Trunkovim prihodom v Leadville je stara slovenska lesena farna cerkev do tal pogorela. Trunkov neposredni predhodnik na slovenski župniji v Leadvillu, Škofjeločan John Miklavčič, je sicer še isto leto postavil novo večjo zidano cerkev, a zapustil je cerkev globoko zadolženo in brez notranje opreme. Trunk je po svojem prihodu sam poslikal notranje zidove cerkve ter okenska stekla. Pri tem se je izkazal kot nadarjen slikar samouk. Naslikal je tudi križev pot ter v celoti opremil notranjščino cerkve. Do odhoda iz Leadville je odplačal tudi vse dolgove, ki mu jih je zapustil njegov predhodnik John Miklavčič.

Poleti 1946 je Trunk v starosti 76 let zaprosil za upokojitev in septembra istega leta odpotoval v San Francisco, da kot gost rojaka, Ljubljancana Vitala Voduška, župnika pretežno slovenske župnije v južnem

predelu San Francisca, preživi zadnja leta svojega življenja. Pred odhodom iz Leadvilla so mu njegovi župljani kot posebno nagrado za njegovo dolgoletno delo poklonili mesečno pokojnino 25 dolarjev. V San Franciscu je Trunk v visoki starosti 103 let dne 11. marca 1973 umrl. Dva meseca za njim je dne 27. maja 1973 umrl tudi Trunkov prijatelj in gostitelj Vital Vodušek. Iz zapuščine Jurija Trunka je Matjaž Klemenčič analiziral obširnejši rokopis v slovenščini z naslovom "Amerika", ki mu ga je posredoval Mihael Dolinšek iz Celovca. Delo, ki ga je Trunk pisal v San Franciscu, želi prikazati slovenskim bralcem izvore moči Združenih držav kot svetovne velesile: vidi jih v ameriški državni ureditvi, ameriški družbi, značajskih lastnostih in delovnih navadah Amerikancev. Koristno bi bilo, da bi Matjaž Klemenčič v nadaljnjih raziskavah slovenskega izseljenstva v ZDA pripravil znanstveno edicijo tega teksta.

II.

Klemenčičeva knjiga je v bistvu serija študij osrednjih dogodkov v Trunkovem življenju in okolja v katerem je bival. To vrsto detajlov Klemenčič poglobljeno prouči in izčrpno dokumentira. Povezani v celoto nudijo dovolj popolno sliko Trunkove osebnosti, zanimive vpoglede v značajske poteze nekaterih Trunkovih sodobnikov, ter v za nas v Sloveniji malo ali popolnoma neznana ameriška okolja. Tudi ob prikazu dobe pred Trunkovo izselitvijo v Ameriko posveča Klemenčič posebno pozornost problemom povezanim z ameriški Slovenci: zato je Klemenčičeva knjiga prvenstveno prispevek k zgodovini slovenskega izseljenstva v Združenih državah.

Trunkovo življenje in delo na Koroškem pred odhodom v Ameriko, zlasti njegova borba za slovensko Koroško ob koroškem plebiscitu, je bilo že doslej v Sloveniji dobro poznano, saj ga je Trunk sam popisal v svoji avtobiografiji, ki je nastala že v Severni Dakoti, kmalu po Trunkovem prihodu v Ameriko. Nenavadno pri tej avtobiografiji je, da je Trunk ni objavil že pred drugo svetovno vojno, ampak jo je zaključil s par dodanimi stavki šele leta 1948 v San Franciscu. Knjiga je izšla šele l. 1950 pod naslovom Spomini pod uredništvom Boga Grafenauerja pri založbi Družbe sv. Mohorja v Celju. Žal urednik v svojem uvodu ne pove ničesar o zgodovini tega rokopisa, ki mu je vsekakor morala biti znana. Tako informacijo bralec od urednika upravičeno pričakuje.

Že v času pred Trunkovim odhodom v Ameriko l. 1921 Klemenčič posveti posebno pozornost štirim "amerikanističnim" temam. Izčrpnije poroča o štirih Trunkovih potovanjih v ZDA v letih 1909–1911. Izčrpno tudi dokumentira – s citati iz istodobnih slovenskih in ameriških časopisov — neuspelo namero škofa Antona Bonaventure Jegliča v letu 1909, da obiše slovenske izseljence v Ameriki. Temu obisku so ugovarjali nekateri slovenski duhovniki v ZDA, povečini po poreklu Korošci, zaradi domnevne avstrofilske usmerjenosti Jegliča. Ko je Jeglič dobil nasvet tudi iz Vatikana, naj se potovanju odpove, je misel na pot opustil. Trunk v ta spor ni bil vpleten, toda ko je Jeglič končno l. 1926 vendarle prišel v ZDA in obiskal tudi mesti Pueblo in Denver v Coloradu, se Trunk in Jeglič nista srečala.

Trunk je že ob prvem potovanju v Ameriko prišel v osebni stik s Frankom Sakserjem, vplivnim in premožnim slovenskim izseljencem v New Yorku. Sakser je bil lastnik in urednik liberalnega slovenskega časopisa v New Yorku Glas naroda (izhajal od 1893 do 1963, med 1903 in 1940 kot dnevnik v nakladi 14.000 izvodov). Njegovo podjetje je tudi opravljalo posredniške posle pri pošiljanju prihrankov slovenskih izseljencev sorodnikom v domovino, posredovalo pri nabavi voznih kart za pot preko Atlantika, ter poslovalo kot menjalnica deviz. Sakser je radi slabega zdravja ponudil svoje podjetje v nakup Mohorjevi družbi v Celovcu, vodstvo družbe pa se je obotavljalo sprejeti ponudbo, ker ni bilo sigurno v finančno korist takšne naložbe. Trunk je nastopil kot posrednik med Sakserjem in Mohorjevo družbo ter Sakserjevo ponudbo toplo podpiral. Videl je v njej veliko možnost za družbo, da naloži kapital v Ameriki, pa tudi nacionalno korist za Slovenijo, ker bi se tako pomagalo slovenskim izseljencem v ZDA pri ohranitvi njihove slovenske identitete.

Proti nakupu je nastopil Kazimir Zakrajšek, frančiškan, dalj časa predsednik slovenske podružnice Rafaelove družbe, cerkvene organizacije ustanovljene za pomoč slovenskim izseljencem v tujini, tudi kot posrednik – tako kot Sakser – pri nakupu voznih kart. Zakrajšek je videl v Sakserju konkurenta, zato je v pismih vodstvu Mohorjeve družbe, ki jih Klemenčič izčrpno citira, menil, da bi propad Glasa naroda prinesel nove naročnike slovenskim katoliškim listom v Ameriki, propad Sakserjevega finančnega podjetja pa dodatne posle Rafaelovi družbi.¹ Vodstvo Mohorjeve družbe je upoštevalo mnenje Zakrajška. Če

¹ Pismo Kazimirja Zakrajška neznanemu naslovljencu z dne 14. januarja 1909; gl. Klemenčič, str. 49–50.

bi sledilo nasvetu Trunka, bi Mohorjeva družba po izgubi slovenske Koroške – ko se je morala iz Celovca seliti v Prevalje in nato v Celje ter je pri tem izgubila veliko premoženja – imela del tega premoženja varno naloženega v Združenih državah, kar bi ji bilo ob tej krizi v veliko finančno oporo.

Izčrpno gradivo daje knjiga Matjaža Klemenčiča v zvezi z nastankom Trunkove knjige Amerika in Amerikanci. To je bila prva obširna knjiga v slovenščini na to temo. V njej je Trunk na temelju lastnega izkustva prikazal Združene države in tamkajšnje slovenske izseljence. Trunk je zbiral gradivo za to knjigo na svojih potovanjih po Ameriki, pa tudi s korespondenco s svojimi ameriškimi znanci. S knjigo je želel korigirati površne in večkrat netočne in politično prejudicirane predstave o Ameriki kot so bile v slovenskem tisku precej razširjene za časa Avstrije, pa tudi še v dobi prve Jugoslavije. Toda za svoje delo, ki je najpomembnejša Trunkova publikacija, ni našel založnika. Zato ga je leta 1912 izdal v Celovcu v samozaložbi, najprej kot serijo sešitkov, nato kot celovito knjigo. V knjigi poda geografski pregled Združenih držav ter njihovo zgodovino ter pregled in zgodovino slovenskih naselbin v ZDA. Združene države prikaže kot republiko, v kateri vsa oblast izhaja iz ljudstva, v kateri vlada popolna svoboda tiska in zborovanj in v kateri je cerkev strogo ločena od države, kar je garant, da v tej federaciji, katere prebivalci pripadajo raznim veroizpovedim, ena vera ne postane državna, kar bi vodilo k zapostavljanju, lahko tudi k zatiranju drugih ver. Trunkov tekst spremljajo številne fotografije s prizori iz Združenih držav ter iz življenja slovenskih izseljencev; posebno pa jo bogate ilustracije Ivana Vavpotiča, zlasti številne duhovite inicialke. Istodobne ocene Trunkove knjige so bile v slovenski kritiki večinoma zelo ugodne, nekaj ocen pa je bilo tudi zadržanih, pač kot izraz političnih nazorov okolja v katerem so nastale.

V Ameriki Trunkovo življenje ni bilo tako vpleteno v pomembne dogodke kot pred odhodom iz Evrope. Klemenčič obogati Trunkovo ameriško obdobje z dvema daljšima spremnima študijama: z izčrpno predstavitevjo slovenske naselbine v Leadvillu v Coloradu ter z nekoliko bolj sumaričnim prikazom zgodovine Slovencev v San Franciscu.

Mesto Leadville je v Sloveniji komaj znano po imenu, še manj pa je pri nas posameznikov, ki bi to mesto kdaj videli ali celo obiskali. Vendar je Leadville pomemben rudarski in industrijski center. Leži v državi Colorado na prehodu preko Skalnega gorovja na nadmorski višini 3.050 m (torej višje kot vrh Triglava). Ker je že dovolj daleč na jugu, nima ostrih zim. Prelaz pri Leadvillu je na kontinentalni razvozdnici: od tod odteka voda proti zahodu v reko Colorado in po njej v Pacifik (Kalifornijski zaliv) ter proti vzhodu v reko Arkansas ter nato po Missisippiju v Atlantik (Mehiški zaliv). Preko tega visokogorskega prehoda so speljane železniške proge, ki povezujejo Chicago preko Denverja z mestom Santa Fe v Novi Mehiki in nato z Los Angelesom.

Leta 1859 so na področju tega prelaza našli prvo bogato nahajališče zlata, ki so mu kmalu sledile še druge najdbe zlate rude v bližnji okolici. L. 1873 je prišlo prav tu tudi do odkritja velikih zalog srebrne rude, sredi sedemdesetih let pa do odkritja svinca, bakra in cinka, v novejšem času pa tudi molibdena. Najdbam rude je kmalu sledila gradnja velikih plavžev za njeno predelavo. Tako je to področje ustvarjalo ogromna bogastva. Samo v letih od 1878 do 1880 je bilo to pridobljenih dragih kovin v vrednosti preko 28 milijard (takratnih !) dolarjev. Posamezniki so preko noči postajali milijonarji, prav tako hitro pa so tudi izgubljali svoja premoženja. Iz tega področja izvira bogastvo Guggenheimov, ene najpomembnejših ameriških rodbin. Vendar je bil ekonomski razvoj celega področja neuravnotežen: naglim ekonomskih vzponom so sledila obdobja globokih depresij, odvisno od trenutnega bogastva izkopane rude ter potreb gospodarstva po tu pridobljenih kovinah, ki je v času ekonomske prosperitete, zlasti pa za časa obeh svetovnih vojn, močno narasla, v dobi ekonomskih kriz, zlasti v začetku tridesetih let pa hudo upadla.

Vzporedno z gospodarskim razvojem je potekala tudi rast prebivalstva. Ob prvih najdbah dragocene rude so skoro preko noči zrasla rudarska taborišča, ki so se nato razvila v mesta. V leto 1878 pade začetek mesta Leadvilla. Prebivalstvo Leadvilla je v času ekonomske prosperitete naglo naraščalo, tako da je bil Leadville nekaj časa celo drugo največje mesto v državi Colorado, takoj za Denverjem; v času ekonomskih kriz pa so se nezaposleni delavci in njihove rodbine odseljevali in iskali zaposlitve drugod po Združenih državah.

Prvi Slovenci, Belokranjci, se pojavijo na področju Leadvilla ob koncu sedemdesetih let, povečano redno priseljevanje iz Slovenije pa je trajalo nepretrgoma od srede osemdesetih let pa do izbruha prve svetovne vojne. Matjaž Klemenčič skrbno spremlja, tudi s statističnimi pregledi, rast prebivalcev Leadvilla ter njihovo etnično strukturo, ob tem pa še posebej prouči demografski, ekonomski in družbeni razvoj slovenskih priseljencev ter njihovo rastočo vlogo v političnem življenju mesta ter njegovem upravljanju.

Podatke o Slovencih v Leadvillu ponazarjajo geografski prikazi razporeditve Slovencev in njihovih podjetij po mestu. Slovenci so tvorili več kot polovico prebivalcev v dveh volilnih okrožjih mesta, zato so imeli skozi daljšo dobo po več predstavnikov v mestnem svetu, zasedali pa so tudi ugledne položaje v upravi mesta. Najpremožnejši in najvplivnejši Slovenec v zgodovini Leadvilla je bil Frank Zaitz: po njegovi smrti l. 1936 pa je njegovo premoženje prešlo v roke nesposobnih dedičev in kmalu propadlo.²

Kot biograf Jurija Trunka poda Klemenčič zelo izčrpno zgodovino slovenske župnije v Leadvillu, posvečene sv. Jožefu. Župnija je bila zgrajena l. 1899. Že naslednje leto je bila zgrajena iz lesa velika slovenska cerkev, ki pa je marca 1923 do tal pogorela. Še istega leta so Slovenci zgradili novo zidano cerkev, ki jo je l. 1924 prevzel kot župnik Jurij Trunk. Trunk, ki je dobil cerkev globoko zadolženo in notranje neopremljeno, je v času svojega bivanja v Leadvillu župnijo gospodarsko saniral ter cerkev opremil. Po njegovem odhodu iz Leadvilla, l. 1946, je cerkev ostala še nekaj časa v slovenskih rokah, danes pa je združena v enotno katoliško župnijo za mesto Leadville, ki jo vodijo Irci. Klemenčič poda podroben pregled vseh pomembnejših dogodkov v zgodovini slovenske župnije od njene ustanovitve pa do ukinitve, prikaže pa tudi družbeno življenje Slovencev, med katerimi so prevladovali člani Kranjske slovenske katoliške jednote (KSKJ), imeli pa so tudi svoje družabne prostore, ki so jim služili kot narodni dom.

Klemenčičev prikaz zgodovine in življenja Slovencev v Leadvillu je izčrpen in dodelan in bi mogel biti objavljen kot samostojna monografija. Svojo knjigo o Trunku Klemenčič zaključuje s poglavjem o Slovencih v San Franciscu, kjer je Trunk preživel zadnja leta svojega življenja. Zgodovina Slovencev v San Franciscu je izredno pestra in bogata, zato je Klemenčič ni mogel zajeti v celoti, temveč se je omejil le na informativni pregled.

San Francisco je mlado mesto. L. 1776 je španski konkvistador Juan Bautista de Anza s skupino spremljevalcev prodril iz Arizone na prostor današnjega San Francisca ter tu postavil vojaško utrdbo ("presidio") imenovano San Francisco de Assis ter misijonsko postajo ("mission Dolores"). Pod špansko in mehiško oblastjo se kraj ni razvijal, ob prehodu Kalifornije pod oblast Združenih držav l. 1846 je imel le 600 prebivalcev. Glavno mesto mehiške Kalifornije je bil Monterey, danes ribiška in turistična naselbina kakih 100 km južno od San Francisca ob zalivu istega imena. Monterey je sedaj znan po svetu po romanih Johna Steinbecka (Ulica ribjih konzerv).

Mesto San Francisco je dobilo svoje sedanje ime šele l. 1847, po priključitvi k ZDA. Špansko ime kraja je bilo Yerba Buena. L. 1848 so našli zlato v koritu ob Sutterjevi žagi (Sutter's Mill) blizu kraja Coloma pod Sierru Nevado. Vest o najdbi se je naglo razširila in prinesla val priseljencev v Kalifornijo, ki pravzaprav ni nikoli ponehal. Že prvi dve leti po priključitvi k ZDA je prebivalstvo naraslo na 30.000. Priseljevanje se je še povečalo, ko je bila l. 1869 dograjena železniška proga Central Pacific Railroad, ki povezuje San Francisco s Chicagom in ameriškim vzhodom. Sledile so še druge železniške proge. Priseljenci so prihajali tudi v dolgih karavanah vozov ter z ladjami okoli Južne Amerike. San Francisco je postalo mesto gostišč, trgovin, igralnic in drugih zabavišč, kjer so obiskovalci razsipniško zapravljali svoje šele malo prej pridobljeno zlato. L. 1906 je mesto prizadel silovit potres, kateremu je sledil požar, ki je mesto skoro docela uničil. Že v štirih letih je bilo obnovljeno s pomočjo, ki je prihajala iz celega sveta. L. 1936 je bil dograjen most San Francisco–Oakland Bay Bridge, in l. 1937 Golden Gate Bridge. To je bila doba Rooseveltovega New Deal. Danes je San Francisco s svojim izrednim pristaniščem znotraj varnega zaliva najpomembnejši ameriški trgovski center za ekonomske povezave s Pacifikom, Daljnim vzhodom in Avstralijo, kraj z visoko razvito industrijo, pomembno turistično središče ter mesto z vrhunskimi znanstvenimi in raziskovalnimi ustanovami kot sta univerzi Berkeley ter Stanford. Širše področje San Francisca ima preko tri milijone prebivalcev.

Prvi Slovenci, Belokranjci, se pojavijo na področju San Francisca že v petdesetih letih 19. stoletja kot iskalci zlata. V sedemdesetih letih so takrat še maloštevilni Slovenci v povezavi s češkimi priseljenci že ustanovili družbo za pomoč obolelim rojakom. Organizirali so tudi nabavo slovenskih knjig iz Slovenije. V letih 1863 do 1869 je ne področju nadškofije San Francisca že delal slovenski duhovnik Andrej Andolšek, doma iz Ribnice. L. 1894 je prišel v San Francisco slovenski duhovnik Peter J. Jeram, ki je l.

² Tega Franka Zaitza ne smemo zamenjati s Frankom Zaitzem (1888–1967), levo usmerjenim slovenskim pisateljem v Chicagu, dolgoletnim urednikom lista *Proletarec* ter *Ameriškega družinskega koledarja*.

1896 zasnoval v Eden Valley, severno od San Francisca, slovensko naselbino po načelih utopičnega socializma. Naselbina je že naslednje leto propadla, Jeram pa je umrl, morda nasilne smrti. Mnogi ameriški Slovenci so ob tem eksperimentu izgubili vse svoje prihranke. Januarja 1902 je bila v San Franciscu ustanovljena župnija Gospodovega rojstva (Church of the Nativity of Our Lord) in l. 1904 zgrajena prva slovanska cerkev, v kateri so skupaj delovali Slovenci, Hrvati ter celo Čehi in Slovaki, ki pa jo je potres leta 1906 porušil. Slovenci, ki so pred potresom živeli raztreseno po vsem San Franciscu, so se po potresu strnjeno naselili na Potrero Hillu. L. 1910 je tu bilo preko 2.000 Slovencev. Tu so zgradili novo cerkev. Odslej se je ta del San Francisca imenoval Kranjski hrib ali Slovenski hrib. L. 1929 jih je obiskal Božidar Jakac in v svoji knjigi *Odmevi rdeče zemlje* (Ljubljana, 1932, knjiga 2) objavil več svojih risb s prizori s Slovenskega hriba. L. 1927 so Slovenci v južnem delu San Francisca kupili stavbo ter jo preuredili v reprezentativni Slovenski narodni dom. V njem je še danes slovenska knjižnica, klubski prostori, uradi slovenskih organizacij ter sokolska telovadnica. Slovenska naselbina na Kranjskem hribu pa je začela propadati, ko je bila skozi njo zgrajena avtomobilska cesta, ki vodi od juga po polotoku h Golden Gate Bridgeu. Slovenci so se zato začeli odseljevati v predmestja San Francisca. Slovenska župnija na Kranjskem hribu je po smrti Vitala Voduška (27. maja 1973) prišla pod vodstvo hrvaških duhovnikov, l. 1997 pa so se pridružili še Poljaki in župnija je dobila poljskega duhovnika.

III.

Matjaž Klemenčič je gradivo za svojo knjigo zbiral po arhivih v Sloveniji, Avstriji in Združenih državah: za čas pred Trunkovim odhodom v Ameriko zlasti v arhivih krške (Celovec) in lavantinske škofije ter pri Slovenskem znanstvenem inštitutu v Celovcu; v Ameriki pa v arhivih škofij v Colorado Springsu ter v San Franciscu, v arhivih župnij, kjer je Trunk delal, ter v ameriških javnih knjižnicah. Pregledal je vse dostopno rokopisno gradivo, redke tiske ter istodobne slovenske izseljeniške in ameriške lokalne časopise. S tem delom je zopet dokazal zelo dobro poznavanje ameriških arhivov, ki hranijo ustrezno slovensko izseljensko gradivo.

Klemenčičeva knjiga je prvenstveno posvečena življenju in delu Jurija Trunka, pred in po prvi svetovni vojni vidnega borca za pravice koroških Slovencev ter nato duhovnika in kulturnega delavca med slovenskimi izseljenci v Združenih državah. Trunk vsekakor zasluži, da mu slovenski zgodovinarji posvečajo ustrezno pozornost. Ker že imamo Trunkovo avtobiografijo v znanstveni ediciji Boga Grafenauerja, ki osvetljuje Trunkovo življenje pred odhodom v Ameriko, se Klemenčič posveti predvsem Trunku kot izseljeniškemu duhovniku ter njegovemu odnosu do Amerike, Trunkove druge domovine. Ker pa je Trunk že pred izselitvijo v Ameriko s svojo knjigo o Ameriki in ameriških Slovencih viden v slovenski publicistiki že pred prvo svetovno vojno, in ker Trunk tej svoji dejavnosti v svoji avtobiografiji ne posveča primerne pozornosti, Klemenčič s svojimi raziskavami zapolni to vrzel v poznavanju Trunkove biografije.

Klemenčič prikaže v svoji knjigi ključne dogodke v Trunkovem življenju ter njegov odnos do idej, ki so Trunkovo življenje oblikovale in usmerjale: Trunkov odnos do slovenskega naroda, ki je prišel tudi v Ameriki do izraza z delom med rojaki v slovenskih izseljeniških centrih. Trunkov odnos do vere, ki jo je predstavljal kot katoliški duhovnik, ter Trunkov odnos do Združenih držav, njegove druge domovine. Trunk je prodoren opazovalec ameriške družbe, do katere ima kritičen, vendar pozitiven odnos, ter pionir kot avtor knjige o ameriških Slovencih. Pri prikazu Amerike pa pri Trunku ne najdemo poglobljenega zanimanja za pisateljska dela vrhunskih ameriških mislecev na področju književnosti, filozofije, političnih ved, ali zgodovinopisja. To idejno stran Trunkovih pogledov na Ameriko bi se dalo še nadalje poglobiti z znanstveno izdajo njegovega rokopisa o Ameriki, ki ga je Trunk napisal v San Franciscu, ter s skrbno analizo Trunkove publicistične dejavnosti v časopisih ameriških Slovencev, zlasti v Amerikanskem Slovincu. S tako dodatno analizo bomo šele mogli dobiti dokončni idejni profil Trunkove osebnosti.

Ob Trunkovi biografiji sta še posebnega pomena Klemenčičev prikaz in analiza priseljevanja Slovencev v Leadville ter analiza zgodovine razvoja tamkajšnje slovenske izseljeniške skupnosti. S tem je zapolnil veliko pomanjkljivost v slovenski znanstveni literaturi o Slovencih v Združenih državah, ki je Slovincem v Coloradu in sploh na področju Skalnatih gora posvečala premalo pozornosti. Slovenci so se razmeroma zelo zgodaj množično priseljevali v industrijske in rudarske centre Colorada in sosednjih držav. To preseneča, saj so morali naši priseljenci takoj po prihodu v Ameriko prepotovati še dober del Združenih držav, preden so prišli v državo Colorado, daleč na ameriškem zahodu. Pomembne slovenske

naselbine so na tem področju nastale ne le v Leadvillu, ampak tudi v Rock Springsu, Pueblu, Denverju, manjše skupine Slovencev pa najdemo tudi v številnih krajih. Tu so razvili družabno življenje, gradili narodne domove ter izdajali celo vrsto slovenskih časopisov: *Mir* (1901–1904), *Glas svobode* (1902–1928), *Coloradske novice* (1905–1906), *Oglasnik* (Leadville, 1906), *Slovenski narod v Ameriki* (1907–1917). Ti listi spadajo med najbolj zgodnja glasila slovenskih izseljencev v Združenih državah. L. 1908 so Slovenci tega področja ustanovili svojo bratsko podporno organizacijo, Zapadnoslovansko zvezo. Ta ima svoj sedež v Denverju in je leta 1992 štela 6.561 članov z društvenim premoženjem 23 milijonov US dolarjev. Zapadnoslovanska zveza je s svojo levosredinsko usmerjenostjo v zahodnih predelih ZDA vzporedna organizacija k Slovenski narodno podporni enoti, ki povezuje svoje člane po vsem teritoriju ZDA. Stiki Slovenije z Zapadnoslovansko zvezo in s Slovenci v Coloradu žal niso tako intenzivni kot so s SNPJ ter KSKJ (Kranjsko slovenska katoliška jednota). Zato je Klemenčičevo delo o Slovencih tega področja še posebej dobrodošlo. Klemenčičev prikaz Slovencev v Leadvillu je vsestransko temeljit. Želeli bi bilo, da bi mu sledili drugi podobni prikazi slovenskih izseljencev in njihove zgodovine v ostalih slovenskih centrih tega področja.

Klemenčičevo knjigo zaključuje poglavje o Slovencih v San Franciscu. Problem slovenskih izseljencev v San Franciscu je radi pomena tega vlemesta in slovenske kolonije v njem velik izziv za slovensko znanost, ki ga bo mogoče le postopoma rešiti. Ker je Klemenčičeva knjiga posvečena življenju Jurija Trunka, se v poglavju o San Franciscu osredotoči na zgodovino slovenske fare v tem mestu. To je glavni Klemenčičev prispevek na tem področju.

Klemenčičeva knjiga je temeljit in problemsko izvrstno izbran doprinos slovenske znanosti k proučevanju slovenskega izseljenstva kot pomembnega dela slovenskega naroda, ki nas povezuje z drugimi narodi sveta, zlasti z Združenimi državami.

Janez Stanonik